

*Калька І. З.,
детектив*

Національного антикорупційного бюро України

ПІДСТАВИ Й УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЗАРАХОВАНИХ ДО ПІДСЛІДНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто питання ініціювання та здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia) кримінальних правопорушень, зарахованих до підслідності Національного антикорупційного бюро України, визначено проблемні питання, що виникають у практичній діяльності, і запропоновано шляхи їх вирішення.

Зокрема, проаналізовано умови, наявність яких необхідна для ініціювання перед слідчим суддею питання про здійснення спеціального досудового розслідування, а саме: підозрюваний, крім неповнолітнього, переховується від органів слідства й суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міжнародний розшук. Крім цього, проаналізовано питання належних підстав та умов, які слідчому чи прокурору необхідно довести перед слідчим суддею для задоволення клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень.

У статті досліджено судову практику щодо дій особи, які можуть свідчити про ухилення від слідства або суду. Зазначена особа повинна усвідомлювати, що в неї вже виник юридичний обов'язок постати перед слідством або судом, однак вона ухиляється від виконання такого обов'язку. Водночас, згідно з вимогами законодавства України, на особу, яка вчинила злочин, не покладається обов'язок самовикриття, а тому, якщо вона до моменту виникнення вказаного обов'язку в порядку реалізації конституційного права на свободу пересування змінила місце свого проживання (навіть і з метою уникнення кримінальної відповідальності), про юридично значуще ухилення від слідства говорити не можна.

У дослідженні приділено увагу поняттям державного, міждержавного й міжнародного розшуку. Чітко визначено, що є підставами ініціювання та здійснення вказаних видів розшуку. Виходячи з аналізу норм чинного законодавства, з'ясовано, що відсутнє законодавче врегулювання процедури здійснення розшуку, у тому числі міжнародного.

Також доводиться, що особа є оголошеною в міжнародний розшук з моменту винесення слідчим відповідної постанови та скерування її з відповідними матеріалами до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України (Національне центральне бюро Інтерполу), а також унесення відомостей про це до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

За результатами проведеного дослідження зроблено обґрунтований висновок, що національний процес розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування не повинен залежати

від рішень Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування, провадження in absentia, міжнародний розшук, червона картка, підозрюваний, захисник.

Постановка проблеми. Національне антикорупційне бюро України (далі – Національне бюро) – новий орган у правоохоронній системі України, створений після Революції Гідності для очищення влади від корупції заради побудови та розвитку успішного суспільства й ефективної держави.

Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», Національне бюро є державним правоохоронним органом, на який покладається запобігання корупційним правопорушенням, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, зарахованих до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [1].

Згідно з частиною 5 статті 216 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, детективи Національного бюро здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з умов, що визначені в зазначеній частині статті (спеціальний суб'єкт злочину, розмір предмета злочину або завданої ним шкоди або вчинення злочину щодо визначеного переліку службових осіб) [2].

Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і становлять загрозу національній безпеці.

У роботі детективам Національного бюро доводиться стикатися з потужною протидією з боку високопоставлених корупціонерів, які в тому числі задля уникнення кримінальної відповідальності покидають територію України. Отже, з метою виконання завдань кримінального провадження в кримінальному процесі України запроваджено інститут спеціального досудового розслідування кримінальних проваджень.

У газеті «Урядовий кур'єр» від 23.11.2018 директором Державного бюро розслідувань Романом Трубою повідомлено про початок діяльності Держбюро розслідувань із 27.11.2018.

Саме із цієї дати втратили чинність положення пункту 20-1 Перехідних положень Кримінального процесуального кодексу України щодо тимчасової додаткової регламентації здійснення спеціального досудового розслідування кримінальних проваджень (in absentia).

Від цієї дати спеціальне досудове розслідування (in absentia) здійснюється виключно відповідно до глави 24-1 КПК України.

13.11.2019 в столиці пройшла VI Конференція з кримінального права та процесу, під час якої суддя-спікер Вищого антикорупційного суду Віра Михайленко розповіла про виклики, які стоять перед ВАКС, одним із яких є питання стосовно оголошення підозрюваних у міжнародний розшук.

Окрім іншого, Віра Михайленко зазначила, що КПК України не містить поняття «міжнародний розшук» і не розкриває змісту зазначеного терміна. При цьому поняття «міжнародний розшук» використовується в КПК України не тільки як умова для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, а і як обов'язкова підстава для здійснення спеціального досудового розслідування чи провадження (in absentia).

З огляду на застарілість регулювання цього питання, практика судів різниться. Тому ВАКС довелося звертатися до законодавця для врегулювання цього питання й отримання однозначної відповіді, що є оголошенням у міжнародний розшук особи, яка, на думку досудового розслідування, переховується від слідства та суду, що є підтвердженням актуальності цього питання для якісної роботи нових антикорупційних органів [3].

Дослідженню окремих проблем кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого присвячені праці таких учених: С.А. Головатого, Ю.М. Грошевого, О.П. Кучинської, В.Т. Маляренка, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшка, Л.Д. Удалової, О.О. Нагорнюка-Данилюка й інших. Водночас комплексного дослідження проблем здійснення спеціального досудового розслідування не проводилося.

Метою статті є розглянути питання ініціювання та здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia) кримінальних правопорушень, зарахованих до підслідності Національного бюро, визначити проблемні питання, що виникають у практичній діяльності й запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до частини 2 статті 297-1 КПК України, спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді в кримінальному провадженні щодо злочинів, вичерпний перелік яких передбачено в указаній частині статті, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошений у міждержавний і/або міжнародний розшук [2].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про вихід з Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю» від 04.02.2015 № 44, Україна вийшла з Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю, учиненої 22.05.2009 в м. Астані, та втратила можливість використовувати можливості міждержавного розшуку [4].

Отже, органу досудового розслідування для ініціювання перед слідчим суддею питання про здійснення спеціального досудового розслідування необхідна наявність двох умов, а саме: підозрюваний, крім неповнолітнього, переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошений у міжнародний розшук.

Верховний Суд України в Постанові від 19.03.2015 у справі № 5-1к15, окрім іншого, зазначив, що під ухиленням від слідства або суду варто розуміти будь-які умисні дії, учинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника (нез'явлення без поважних причин за викликом до слідчого або суду, недотримання умов запобіжного заходу, зміна документів, які посвідчують особу, зміна зовнішності, перехід на нелегальне становище, перебування в тайнику, імітація своєї смерті тощо). Особою, яка ухиляється від слідства або суду, визнається відома цим органам особа (що підтверджується матеріалами кримінальної справи) як така, що вчинила певний злочин і здійснила дії з метою переховування місця свого перебування від слідства або суду. Давність персоніфікована, у зв'язку з чим про ухилення особи від слідства можна говорити лише тоді, коли слідство проводиться щодо конкретної особи. Зупинення перебігу строку давності можливе тільки щодо певної особи, обізнаної про те, що стосовно неї проводиться слідство.

Відповідно, не визнається такою, що ухиляється від слідства або суду, невідома правоохоронним органам особа, яка вчинила злочин і переховується після цього, а також особа хоча й відома компетентним органам, але причетність якої до вчинення злочину на момент її зникнення ще не встановлено.

Під час з'ясування, які дії особи мають визнаватися юридично значущим (а не просто фактичним) ухиленням від слідства або суду, треба враховувати, крім усього іншого, кримінально-процесуальний статус особи, яка вчинила злочин. Це має бути особа, яка в установленому порядку визнана підозрюваним або обвинуваченим і яка зобов'язана з'являтися до правозастосовних органів за викликом, перебувати в межах їхньої досяжності. Зазначена особа усвідомлює, що в неї вже виник юридичний обов'язок постати перед слідством або судом, однак вона ухиляється від виконання такого обов'язку. Разом із тим на особу, яка вчинила злочин, законодавством не покладається обов'язок самовикриття, а тому, якщо вона до моменту виникнення вказаного обов'язку в порядку реалізації конституційного права на свободу пересування змінила місце свого проживання (навіть і з метою уникнення кримінальної відповідальності), про юридично значуще ухилення від слідства говорити не можна [5].

Згідно з частиною 1 статті 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує його розшук [2]. Зі змісту цієї норми закону випливає, що такий розшук може бути державним, міждержавним, міжнародним. Особа оголошується в міжнародний розшук після або водночас із оголошенням у державний розшук. За наявності підтвердження відомостей про виїзд розшукуваної особи з України міжнародний розшук оголошується негайно. Міжнародний розшук не замінює собою міждержавний розшук у межах певного кола держав і може здійснюватися паралельно з ним.

Крім цього, чинний КПК України не містить поняття «міжнародний розшук», а рішення Конституційного Суду щодо його офіційного тлумачення немає.

Отже, чинний КПК України не визначає, якими саме доказами має бути доведено, що особа перебуває в будь-якому з видів розшуку, однак регламентує, що про оголошення розшуку (державного, міждержавного, міжнародного) має бути винесена органом досудового розслідування відповідна постанова (частина 2 статті 281 КПК України).

Фактично ж дата винесення органом досудового розслідування постанови про оголошення підозрюваної особи в міжнародний розшук, її скерування з відповідними матеріалами до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України (робочий апарат Укрбюро Інтерполу) та внесення відомостей про це до Єдиного реєстру досудових розслідувань і є початковим етапом перебування особи в міжнародному розшуку в розумінні вимог статті 281 КПК України, а будь-яких інших документів, зокрема довідки Інтерполу, витягу з бази Інтерполу тощо, зазначена норма закону не вимагає.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство не передбачає будь-якого іншого рішення слідчого щодо оголошення особи в розшук, у тому числі міжнародний, окрім як винесення відповідної постанови.

Водночас в абзаці 7 пункту 6 Листа Вищого спеціалізованого суду України «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13 зазначено, що обов'язок доведення факту перебування підозрюваного, обвинуваченого в міжнародному розшуку покладається на слідчого, прокурора, який подав клопотання про застосування запобіжного заходу, і підтверджується відповідними відомостями (довідка, витяг із бази даних Інтерполу тощо) [6].

Під час здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні постановою детектива Національного бюро підозрювану Ж. було оголошено в міжнародний розшук і скеровано відповідні матеріали до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України.

Указану позицію органу досудового розслідування щодо оголошення міжнародного розшуку підозрюваного постановою детектива (слідчого) та скерування відповідних матеріалів до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України підтримано колегією суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Київського апеляційного суду у справі від 29.10.2018 № 11-сс/824/523/2018 [7]. Аналогічну позицію висловили колегії суддів Київського апеляційного суду у справах від 20.09.2018 № 11-сс/796/4578/2018 і від 22.04.2019 № 11-сс/824/1546/2019 [8; 9].

При цьому в Україні продовжує діяти Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні в запобіганні злочинів, розкритті й розслідуванні злочинів, затверджена Наказом від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2, у якій визначено, що міжнародний розшук здійснюється з використанням каналів і можливостей Інтерполу, а також передбачено, що Національне центральне бюро Інтерполу в Україні надсилає до Генерального секретаріату Інтерполу запити та матеріали для публікації червоних розшукових повідомлень і циркулярів щодо розшуку особи з метою арешту й подальшої екстрадиції в Україну [10].

Водночас необхідно врахувати, що вказана інструкція розроблялася та затверджена ще в період дії КПК України 1960 року, а тому її положення є застарілими й потребують уне-

сення змін відповідно до норм кримінального процесуального законодавства, які діють натеper.

Червоні розшукові повідомлення та циркуляри щодо розшуку особи з метою арешту й подальшої екстрадиції в Україну розглядаються більшістю країн-учасниць Європейської конвенції про видачу правопорушників як запити про тимчасовий арешт, передані компетентними органами України каналами Інтерполу в порядку та спосіб, передбачений статтею 16 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13.12.1957 [11].

Зокрема, жодне Національне центральне бюро Інтерполу не наділене повноваженнями самостійно публікувати червоні повідомлення, запит на публікацію червоного розшукового повідомлення щодо розшуку особи з метою арешту й подальшої екстрадиції в Україну розцінюється Генеральним секретаріатом як запит компетентного органу України, переданий каналами Інтерполу. Незважаючи на те що червоне повідомлення містить поліцейську інформацію, необхідну для ідентифікації та розшуку особи, воно залишається запитом компетентного органу однієї країни, направленим на адресу іншої.

Країни-члени Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол на підставі червоних розшукових повідомлень і циркулярів щодо розшуку осіб з метою арешту й подальшої екстрадиції в Україну затримують таких осіб та обирають щодо них запобіжні заходи у вигляді тимчасового арешту на строк до 40 діб.

Разом із тим, відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції», Україна визначає, що органами, яким надаються повноваження згідно з пунктом 1 статті 12 Конвенції в редакції Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції, є Міністерство юстиції України щодо екстрадиції у справах на стадії судового розгляду або виконання вироку і Генеральна прокуратура України (щодо екстрадиції у справах на стадії досудового слідства) [12].

Законодавством України не визначено, що Національна поліція України є компетентним органом, який може звертатися із запитом про тимчасовий арешт розшукуваної особи.

Водночас, відповідно до пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про Національне центральне бюро Інтерполу» від 25.03.1993 № 220, взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби зі злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро Інтерполу. Національна поліція виступає як Національне центральне бюро Інтерполу [13].

У зв'язку з цим Національне центральне бюро Інтерполу може ініціювати публікацію червоних розшукових повідомлень і циркулярів щодо розшуку осіб з метою арешту й подальшої екстрадиції в Україну в порядку, передбаченому Інструкцією, лише на підставі запитів правоохоронних органів України, яким чинне законодавство не надає повноваження запитувати тимчасовий арешт.

Комісія з контролю файлів Інтерполу, яка приймає рішення про публікацію «червоної картки», неодноразово доходила висновку, що використання каналів Інтерполу для отримання ухвал суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є некоректним, і вказувала, що національний процес обрання запобіжних заходів не має залежати від дій Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол.

На нашу думку, з урахуванням указаної позиції Комісії з контролю файлів Інтерполу національний процес розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування також не повинен залежати від рішень Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол.

З огляду на сьогоднішні реалії, варто зауважити, що норми КПК України натепер не узгоджено з Правилами Інтерполу стосовно обробки інформації. Так, для включення в базу даних осіб, що розшукуються каналами Інтерполу до Комісії з контролю файлів Інтерполу, необхідно надіслати, окрім іншого, рішення слідчого судді про обрання щодо особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Водночас розгляд клопотання про обрання такого запобіжного заходу без участі особи можливий лише після оголошення підозрюваного, обвинуваченого в міжнародний розшук.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що детективам Національного бюро та слідчим інших органів досудового розслідування для ініціювання питання стосовно здійснення спеціального досудового розслідування необхідно довести, що особа, якій належним чином повідомлено про підозру, усвідомлює свій юридичний обов'язок з'явитися на виклик до детектива (слідчого), однак вона ухиляється від виконання такого обов'язку й оголошена постановою детектива (слідчого) в міжнародний розшук шляхом винесення та скерування такої постанови з відповідними матеріалами до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України (Національне центральне бюро Інтерполу) та внесення відомостей про це до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Література:

1. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.
3. Студенников С. Віра Михайленко розповіла про перешкоди, які довелося долати на початку роботи ВАКС. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/154485-vira-mikhaylenko-rozpovila-pro-pereshkodi-yaki-dovelosya-dolati-na-pochatku-roboti-vaks>.
4. Про вихід з Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2015 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2015-%D0%BF>.
5. Постанова Верховного Суду України від 19.03.2015 у справі № 5-1к15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43555549>
6. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Лист Вищого спеціалізованого суду від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.
7. Ухвала Київського апеляційного суду від 29.10.2018 у справі № 11-сс/824/523/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
8. Ухвала Київського апеляційного суду від 20.09.2018 № 11-сс/796/4578/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
9. Ухвала Київського апеляційного суду від 22.04.2019 № 11-сс/824/1546/2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
10. Про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : Інструкція

від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>.

11. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033.
12. Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 129.
13. Про Національне центральне бюро Інтерполу : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-93-%D0%BF>.

Kalka I. Grounds and circumstances for conducting a special pre-trial investigation of criminal offenses, referred to the jurisdiction of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine

Summary. The article deals with the initiation and implementation of a special pre-trial investigation (in absentia) of criminal offenses, referred to the jurisdiction of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, identifies problematic issues that arise in practice and suggests ways to solve them.

In particular, the conditions, which are necessary for initiating before the investigating judge the issue of special pre-trial investigation, are analyzed, namely: the suspect, in addition to the juvenile, is hiding from the body of investigation and the court for evasion of criminal responsibility and is put on the international wanted list. In addition, the article analyzes the issues of the proper grounds and circumstances, that an investigator or prosecutor must bring before an investigating judge to satisfy a request for a special pre-trial investigation of criminal offenses.

The article explores case law on the actions of a person that can mean the evasion from an investigation or trial. This person must be aware that he or she has a legal obligation to appear before the investigation or the court, but he/she is evading this duty. At the same time, according to the requirements of the legislation of Ukraine, the person who committed the crime does not have the obligation of self-disclosure, and therefore, if, at the moment of the said obligation, in the course of exercising the constitutional right to freedom of movement, he/she changed his/her place of residence (even from for the purpose of avoiding criminal liability), it is impossible to speak of legally significant evasion from the investigation.

The study focuses on the concepts of state, interstate and international search. It is clearly defined that there are grounds for initiating and executing these types of searches. Based on the analysis of the norms of the current legislation, it was found that there is no legislative regulation of the search procedure, including the international one.

It is stated that the person was put on the international wanted list from the moment when the investigator made the relevant decision and sent it with the relevant materials to the International Police Cooperation Department of the National Police of Ukraine (National Central Bureau), as well as entering it in the Unified Register of Pre-trial Investigations.

Based on the results of the study, it is reasonable to conclude that the national trial of a judge investigating a request for a special pre-trial investigation should not depend on the decisions of the International Criminal Police Organization Interpol.

Key words: special pre-trial investigation, procedure in absentia, international search, red notice, suspect, defender.